

Gloria Fossi

Pe urmele lui
VAN
GOGH

Viața artistului văzută
prin fotografii și picturi

Fotografii de
Danilo De Marco
Mario Dondero

Cuprins

11 *În căutarea lui van Gogh*

16 *Pe drum, asemeni lui van Gogh (1990)*
de Mario Dondero și Danilo De Marco

21 Rădăcinile lui Vincent
(1853-1876)

22 De la Zundert la Haga (1853-1873) 24 Zundert (1853-1864) 26 În afara casei, pendulând între biserică și câmpuri 28 *Portretul mamei* 30 De la Zevenbergen la Tilburg și din nou la Zundert (1 octombrie 1864 - 19 martie 1868) 32 La Haga, primul loc de muncă (30 iulie 1869 - 6 ianuarie 1873) 34 Etten, locul amintirilor (31 martie - 14 aprilie 1876)

36 Anglia, o țară magnifică (19 mai 1873 - 19 decembrie 1876) 38 Pe coastă, la Ramsgate (aprilie - iunie 1876) 40 Școală cu vedere spre mare 42 Casele galbene 44 *Galbenul lui van Gogh* 46 Pur și simplu, un om 50 De la Isleworth la Richmond, de-a lungul râului (29 octombrie 1876)

51 De la Borinage la Haga, până la Anvers
(26 decembrie 1878 - februarie 1886)

52 Borinage, credința celor simpli (26 decembrie 1878 - octombrie 1880) 54 Cărbune peste tot 56 Întoarcerea minerilor 58 Pe jos, către Courrières 60 În casele din Cuesmes 62 În măruntaiele minei 64 De la întuneric la lumină

66 Departe de toate (Olanda 1880-1885) 68 O iubire obsedantă și imposibilă 70 *Gravura și piața de artă, o vocație de familie* 72 Melancolia eternității 74 Scheveningen de altădată 76 *Un tablou furat și recuperat* 78 În largul mării, în bătaia vântului printre dune 80 Culoarea umedă a pădurii 82 Natura necontaminată din Drenthe 84 Podul mobil 86 Cu șlepul la Zweeloo 88 Pierdut în simfonia lui Corot 90 La Nuenen, din nou în sânul familiei 92 *Natură moartă cu Biblie* 94 Neînțelegeri în casa parohială 96 Mori și țărani

99 La Anvers, blond de Rubens 28 noiembrie 1885 - februarie 1886 102 Viață de oraș

105 La Paris, orașul modern

(sfârșitul lui februarie 1886 - 19 februarie 1888)

107 În inima Montmartre-ului : „Aerul francez îți face ordine în idei” 110 Cu artiștii în cafenele 112 În sus și în jos pe vechile trepte 114 *Cameră cu vedere deasupra Parisului*

117 Japonezării și portrete 118 Magazinul de culori 120 *Acel vulcan de père Tanguy* 122 În paradisul artiștilor: Les Fusains 124 O „guinguette” la Montmartre 126 Mori și artiști 128 *Moulin le Blute-Fin: adevărata Galette* 132 Il Pont du Carrousel 134 La Asnières cu Bernard (vara 1887) 136 Spălătoria plutitoare 138 *Portretul artistului în tinerețe*

LBRIS

We know
books

143 Provence, atelierul din sud

(20 februarie 1888 - 16 mai 1890)

145 În căutarea luminii și a soarelui (20 februarie 1888 - 8 mai 1889) **148** Sub un cer de culoarea absintului (podul Trinquetaille) **150** O zi și o noapte pe plajă **152** Podul „englezului” **156** Crau precum Aix: van Gogh precum Cézanne **158** Printre stâncile de la Montmajour **160** În rue Mireille, un ton intens de galben **162** *Galben crom și floarea-soarelui cea portocalie* **164** Schimburi între artiști **166** Galben precum casa **168** Amenajări interioare vreme de nouă săptămâni și jumătate **170** Un scaun, un pat, o măsuță **172** Les Alyscamps, printre anticele sarcofage **174** *O arleziană între Gauguin și van Gogh* **178** Case de toleranță **180** *Un gest extrem* **182** Spitalul din Arles

185 Închis la Saint-Rémy (8 mai 1889 - 16 mai 1890) **188** Natura sălbatică

190 *Stelele, luna, o „nebulosă”, „viziunea” astrofizică a lui Vincent*

199 80 de pânze în 68 de zile

(20 mai - 29 iulie 1890)

200 **Prăbușirea de la Auvers-sur-Oise: „Sunt într-o stare cam prea calmă”**

204 Sat de artiști și mecenați **206** Chaponval: la cafeneaua din gară **208** Un doctor prieten

210 *Digitalis purpurea a doctorului Gachet* **214** De la albastru cobalt la albastru ultramarin

216 *O grădină cu o pisică trecând* **218** La Auvers, sărbătoarea Bastiliei **220** Uniți de iederă

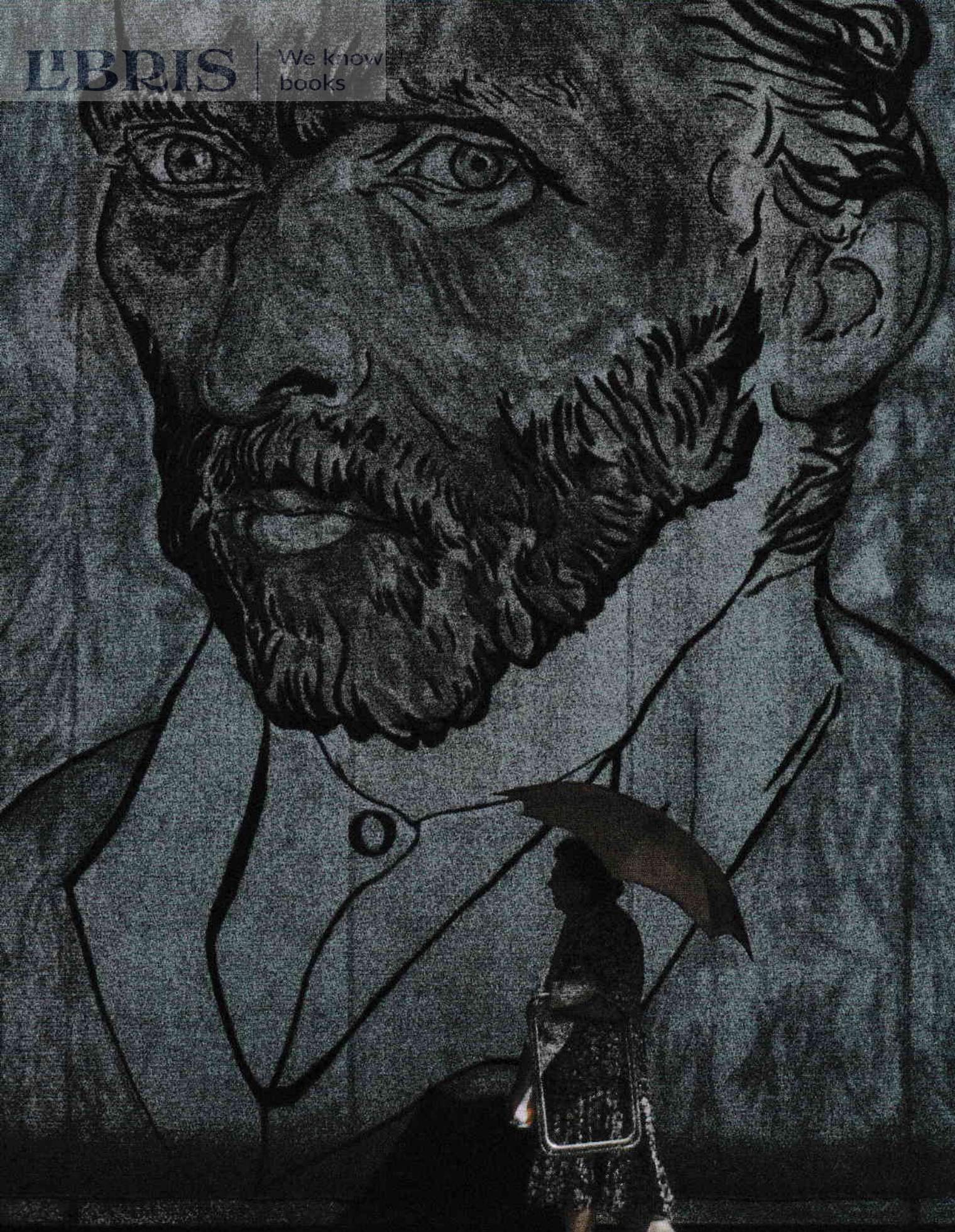
223 De la stele la ploaie**227 Cronologia și locurile străbătute de van Gogh****231 Instrumente de lucru**

231 Indice de nume și de locuri **234** Indicele operelor lui van Gogh

237 Bibliografie **239** Referințe iconografice **239** Autorii

LIBRIS

We know
books

Amerge pe urmele lui van Gogh, în căutarea locurilor fizice și mentale din care s-a inspirat arta sa, înseamnă a reface pas cu pas *drumul lui* în sensul cel mai concret, topografic, al termenului. Înseamnă, totodată, „a întregi“ cunoașterea locurilor și a lucrărilor corespondente, cu senzațiile, gândurile despre viață, ideile despre artă, reflectările asupra cărților și autorilor lui preferați, care pot fi regăsite în nesfârșitul schimb epistolar al artistului: 820 de scrisori, dintre care 658 adresate fratelui său Theo, din anul 1872 până în anul 1890. Studiul atent al acestui bogat material ne rezervă mereu noi surprize și din anul 2009 este facilitat de splendida ediție critică în șase volume ce pot fi consultate și online*.

Pe urmele lui van Gogh a luat naștere în urmă cu mult timp, deși proiectul a continuat până astăzi. Prima fază, care s-a concretizat într-o carte al cărei tiraj s-a epuizat rapid, a început în anul 1990 și se datorează în primul rând propunerii, precum și muncii incomparabile a doi fotografi talentați – Danilo De Marco și Mario Dondero. Ei au luat legătura cu mine de la Paris pentru „a face o carte“ împreună, despre van Gogh. Deseori, un istoric de artă a beneficiat de ajutorul unui fotograf. Însă, de data asta, fotografii, două persoane cultivate și buni cunoscători ai lui van Gogh, au fost cei care au solicitat participarea unui istoric de artă. Editura la care lucram și pentru care scriu și în ziua de azi a acceptat cu multă încredere provocarea primei ediții. La fel a făcut și acum, permițându-mi să dezvolt și mai mult proiectul într-o nouă publicație, care, deși mult mai amplă, cu reproducerea a numeroase alte picturi ale lui

van Gogh, cercetări inedite și propuneri critice, este îmbogățită – și cum altfel ar fi fost posibil? – cu imaginile poetice ale celor doi fotografi. Danilo și Mario porniseră pe urmele lui van Gogh. Îl urmăseră din Olanda până în Anglia, din Belgia până în Franța, în toate locurile unde fusese. Pe jos sau cu trenul, așa cum o făcuse și el, încercând să repete, prin magia unei fotografii, ceea ce pictorul imaginase pe pânză: o încercare îndrăznească care ar fi putut cădea în fetișism sau în banalitatea lui „așa e locul, așa e pictura“. Riscuri inexistente pentru cei doi, după cum se poate vedea: acele fotografii capătă astăzi, dacă așa ceva este posibil, mai mult farmec. Am acceptat cu entuziasm. Studiam opera lui van Gogh de ceva vreme și, recitindu-i scrisorile, multe dintre care, la acea vreme, nu fuseseră traduse în limba italiană, punându-le în context cu ajutorul acelor indicii fotografice, a fost cu adevărat fascinant. Am avut chiar ocazia de a merge pe teren alături de Danilo și Mario, în ultima fază a muncii lor. La sfârșit, a fost o experiență minunată chiar și să le alegem împreună, din miile de fotografii, pe cele mai „potrivite“. Mărturie stau probele în alb și negru, cu semnele făcute cu pixul care arată alegerea când a unuia, când a altuia dintre noi trei, unele dintre ele aflându-se în această carte, în deschiderea fiecărui capitol.

Cu treizeci de ani în urmă, printre cercetătorii avizați, fusese deja demolat mitul aparent inatacabil al unui van Gogh numai „geniu și nebunie“. Mergând pe urmele lui, putem afirma, acum ca și atunci, o realitate evidentă – locurile comune despre artistul olandez, considerat de multe ori un damnat, sunt greu de șters (Jaspers 1951). Van Gogh a fost un artist cultivat, un cititor avid, foarte bine informat cu privire la mecanismele pieței de artă a vremurilor. Unele dintre operele sale au fost expuse la Paris, când era încă în viață, și un tânăr

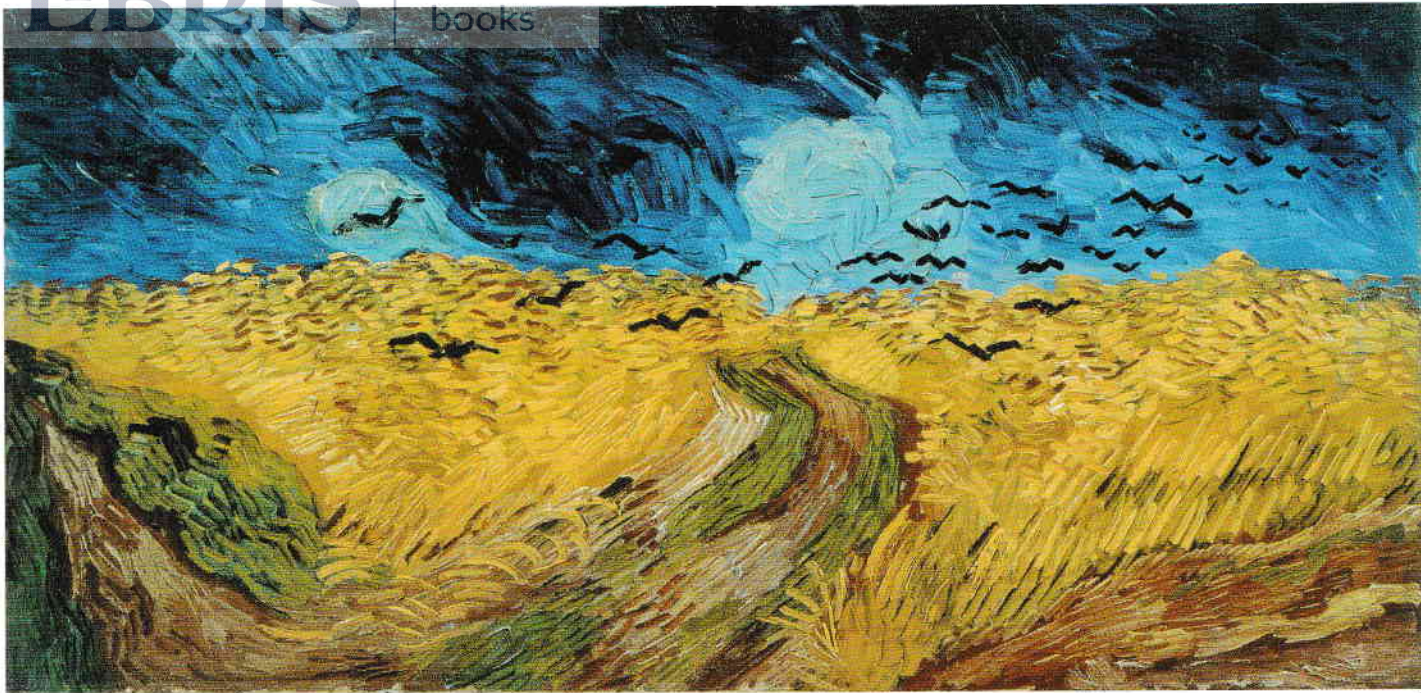
În căutarea lui van Gogh

Auvers-sur-Oise, Lan de grâu.

O fotografie din *Crows*, episod din filmul *Yume (Vise)* (1990), de Akira Kurosawa.

1

1
Lan de grâu cu corbi
(Auvers-sur-Oise,
iulie 1890). Amsterdam,
Van Gogh Museum
(Vincent van Gogh
Foundation).

și talentat critic, Georges-Albert Aurier, care l-a cunoscut pe Vincent personal, i-a dedicat un articol înflăcărat. Ceea ce nu era puțin pentru vremurile acelea (Aurier 1890). Cu toate acestea, nimeni nu a mai mers pe urmele lui într-un mod atât de analitic și de poetic precum am făcut-o noi în anul 1990. În ziua de azi nu ar mai fi posibilă, în ciuda facilităților pe care era digitală le pune la dispoziție, fotografierea acelor locuri așa cum au făcut-o Dondero și De Marco (primul dintre acești doi prieteni dragi ne-a părăsit în anul 2015 și lui îi este dedicată cartea. Danilo continuă să lucreze, cu aceeași intensă umanitate cu care ne-a obișnuit, fără să folosească aparate digitale și se ocupă personal de dezvoltarea exemplarelor în alb și negru). Astăzi, o vizită prin locurile lui van Gogh este peste tot ușurată de itinerarele ce pot fi găsite online. Bucuria descoperirii s-a pierdut, dar mediul online, precum și restaurările ne oferă, trebuie să

recunoaștem asta, noi posibilități. Dacă, pe de o parte, unele situri, sau clădiri, nu mai pot fi vizitate, pe de altă parte, altele, care pe vremuri nu erau accesibile, acum pot fi vizionate. La Zundert, „casa natală“ este un muzeu modern și o reședință pentru artiști. În mănăstirea de la Saint-Paul-de-Mausole, care într-o vreme a fost spital de psihiatrie, accesul se face prin aceeași intrare reprezentată într-o pictură faimoasă și poate fi vizitată încăperea în care a locuit Vincent în anul 1889. La Auvers-sur-Oise, grădina doctorului Gachet este din nou plină de flori, printre care și cea blestemată *Digitalis purpurea*, căreia îi dedicăm în această carte un capitol inedit. Și casa de lângă acea grădină, pe care van Gogh o vedea plină de tablouri „negre, negre“, dar și cu ceva Cézanne și Pissaro, astăzi este un muzeu. Noi nu am fost primiți tocmai bine acolo, ba, mai mult, nu ne-au permis să intrăm: Danilo nu a vrut să

se dea bătut, așa că s-a urcat pe capota dubei pe care ne-o împrumutase un prieten pictor, în vreme ce eu încercam să-i distrag atenția custodelui, suspicios, care nu se îndepărta de fereastră (de aceea am și păstrat acel cadru surprins de el de jos, de dincolo de zidul împrejmuitor, deși astăzi am putea realiza ceva mai reușit). Tot la Auvers, *Café de la Paix* și-a pierdut aura. Atunci când noi ne-am oprit să bem ceva, printre clienții obișnuți, pe peretele din capăt trona chipul lui Kirk Douglas, identic cu cel al lui van Gogh.

Alte locuri au rămas neschimbate: în cimitir, iedera acoperă și astăzi cele două morminte alăturate, ale lui Vincent și Theo, în vreme ce *Auberge Ravoux* a devenit casă-muzeu și, urcând treptele, poți pătrunde în încăperea îngustă în care artistul și-a petrecut, rănit, ultimele ore de viață. În regiunea Brabant încă se mai pot vedea câteva mori de vânt. Portul din Anvers freamătă de viață, la fel cum l-a descris van Gogh în anul 1886, dar din anul 2016 s-a ridicat o clădire futuristă, operă semnată de faimoasa arhitectă Zaha Hadid cu puțin înainte de a se stinge prematur din viață. La Paris, acolo unde *Montmartre rămâne Montmartre*, un loc de care sunt foarte atașată – *Cité des artistes (Les Fusains)* –, ascunzătoare vrăjită și silențioasă, acum este *off limits*.

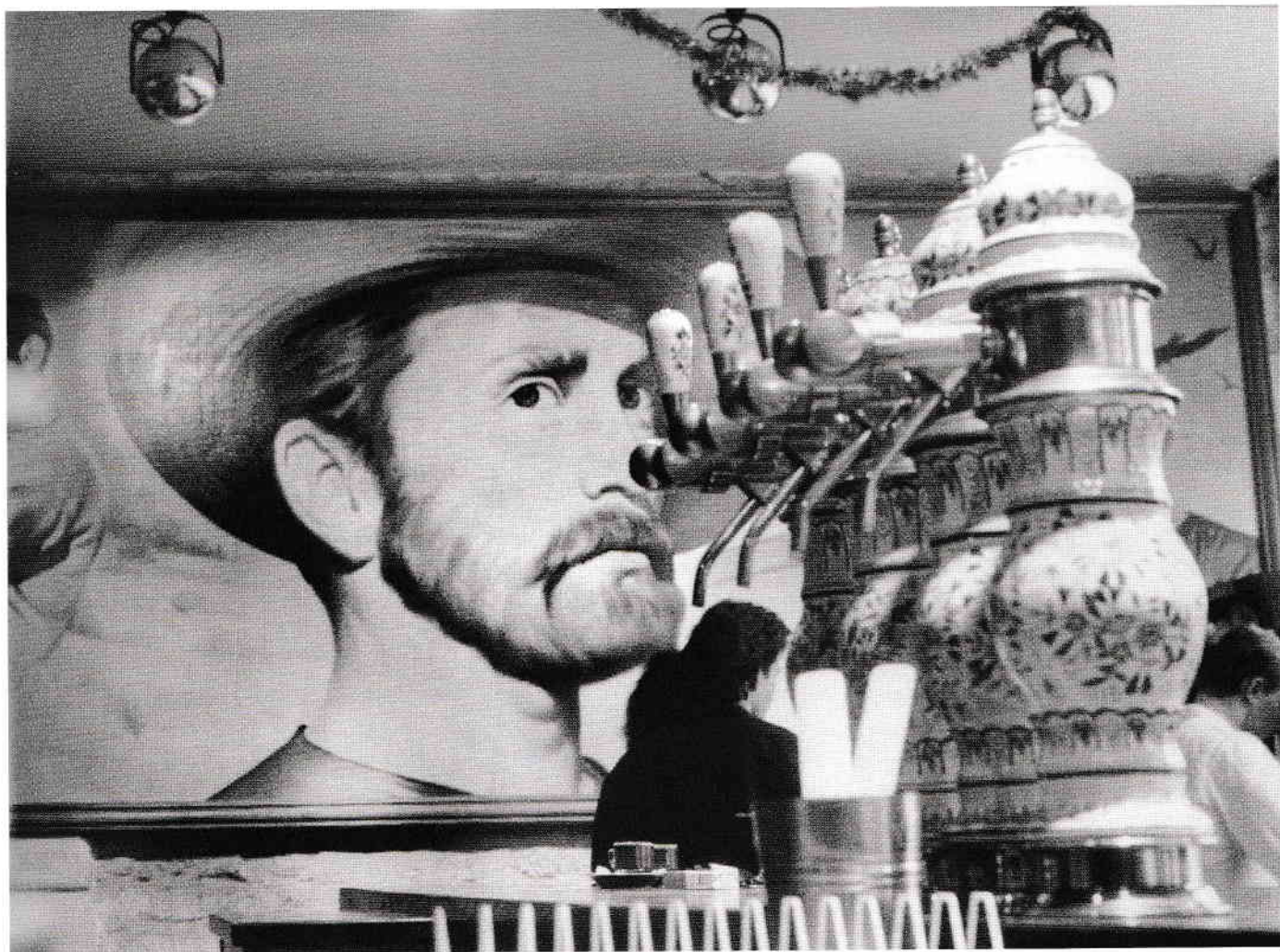
În fiecare loc în care a trăit van Gogh a fost demult amenajat câte un spațiu, mai mult sau mai puțin mare, care-i este dedicat, iar prestigiosul Van Gogh Museum din Amsterdam, care astăzi se numește Vincent van Gogh Foundation, a mărit numărul acestor spații și le-a modernizat. Revinând la Auvers, dacă te plimbi în liniște prin lanul de grâu, este absolut natural să ai senzația că te afli „în interiorul” tabloului lui van Gogh. Dar acum treizeci de ani habar n-aveam că, doar cu câteva săptămâni înaintea noastră, Akira Kurosawa „intrase” cu adevărat în acel tablou, recreat

în studio și materializat într-un scurtmetraj emoționant și avangardist (în zilele noastre, incursiunile 3D în picturi sunt ceva obișnuit). Așa cum deseori pățește cel care studiază multă vreme un artist anume, și eu privesc astăzi opera lui van Gogh și locurile în care a trăit cu alți ochi față de cum o făceam acum treizeci de ani. Pășindu-i pe urme, am fost tentată să cercetez și în alte direcții.

Un exemplu: Galaxia Volburei M51, descoperită în anul 1773. Eu, alături de unii astrofizicieni americani, consider că a constituit inspirația ascunsă pentru emblematica lucrare *Noapte înstelată* din 1889. Vincent picta stelele și îi plăcea să-și imagineze că sunt ca un „grup de prieteni vii”. Cu toate acestea, astrele reprezentate de el erau în mare parte reale. Și de aceea sunt tot mai convinsă că, dincolo de boala lui, despre care nu voi discuta, „nu există fantasme în tablourile lui van Gogh și nici halucinații”, așa cum spunea Antonin Artaud (Artaud 1947).

Drumul lui Vincent în propria-i pictură a fost unul mental și fizic, deopotrivă: un drum alcătuit din iubire față de natură și de oameni, permanent construit, în mod chiar periculos, pe căutarea nemiloasă și cu siguranță dificilă în „interiorul” propriului sine. Lumea lui este cu atât mai complexă și bogată cu cât ne dăm seama că mai avem încă multe de cercetat. Această carte dă curs avertizărilor artistului: „Continuă să cutreieri mult și să iubești natura [...]. Pictorii înțeleg natura; o iubesc și *ne învață să știm să vedem*” (Londra, ianuarie 1874. Către Theo, 17N).

* Ediția integrală a scrisorilor lui van Gogh, cuprinzând și adnotări critice și ilustrații, este rezultatul a cincisprezece ani de cercetare a Van Gogh Museum din Amsterdam, în colaborare cu Huygens Institute for the History of Netherlands de la Haga (cfr. Jansen, Luijten, Bakker 2009). Din anul 2009, poate fi consultată gratuit: www.vangoghletters.org. Citatele noastre au trecut în paranteză numărul semnalat pe site, urmat de litera F (dacă acestea au fost scrise în limba franceză), N (dacă au fost scrise în limba olandeză), I (dacă au fost scrise în limba engleză). Traducerile textelor originale din limba franceză și engleză ne aparțin, cele în limba olandeză le-am tradus din varianta în limba engleză. (n.aut.)

Café de la Paix, Auvers-sur-Oise, înainte de renovare, atunci când pe perete încă se mai afla reproducerea inspirată din filmul *van Gogh* (1956), de Vincente Minnelli și în care Kirk Douglas îl întruchipează pe van Gogh.

PE DRUM, ASEMENI LUI VAN GOGH (1990)

Este greu să te eliberezi de van Gogh, de „prezența“ lui mistuitoare, mai ales atunci când ai umblat pe urmele lui prin atâtea locuri în care s-a desfășurat scurta și dramatica sa existență. O „viață dură“, uneori cumplită din pricina uriașei încărcături de suferință pe care a conținut-o, trăită cu o imaginație excepțională, cu o contemplare plină de neliniște și de frământări, care a făcut să „sară în aer“ impresionismul, oferindu-i o dimensiune inedită. Au trecut o sută de ani din ziua în care cortegiul funerar, purtând trupul neînsuflețit al artistului „sinucis de către societate“, după cum scria Antonin Artaud, a pornit pe cărarea din Auvers-sur-Oise care duce la cimitir; o sută de ani în care amintirea pictorului olandez nu a făcut decât să capete proporții până la a dobândi caracterul unei imense aprobări corale. Dar, dincolo de cotațiile hiperbolice la care au ajuns operele sale, ce amară ironie a sorții, dincolo de „claustrarea“ miliardară a unora dintre ele, arta lui van Gogh, omagiată în numeroase muzee, reprodușă în mii de forme, chiar și din cele mai simpliste, a reușit să ajungă, așa cum își dorea autorul ei, la sufletul oamenilor. Fără pic de aroganță, Vincent simțea, chiar și în perioadele cele mai întunecate, că într-o zi lumea avea să-i facă dreptate. „Pictorii, ca să nu ne referim decât la ei – îi scrie el lui Theo într-o scrisoare –, comunică cu generația viitoare sau cu altele prin intermediul operelor lor...“

Acest Don Quijote, care, pe când se afla în Provence, ieșea seara din casă purtând peste pălăria jerpelită o coroană de lumânări aprinse pentru a-i lumina pânza în timp ce picta stelele, a umblat mult. Micul nostru parteneriat, Gloria Fossi, istoric de artă, Danilo De Marco și Mario Dondero, fotografi, a mers pe urmele lui, deseori pășind efectiv pe ulițele din vechea Olandă sau cățărându-se printre măslinii din Provence, înaintând încet, așa cum o făceau pe vremuri și pictorii.

În parte din nevoie, în parte din plăcerea de a se cufunda în natură, van Gogh parcurgea distanțe lungi pe jos. La fel am făcut și noi, dormind deseori în câte un han de țară, așa cum obișnuia și el să facă, atunci când nu dormea sub cerul liber. Am traversat astfel Olanda rurală a tinereții lui și a întoarcerilor lui problematice, Brabantul natal și Drenthe cu cerul ei luminos, întunecatul Borinage și Montmartre, nemiloasa republică a artiștilor. Am mers în Provence unde a suferit enorm și unde a pictat pânze nemuritoare și în multe alte locuri, până la Auvers, în Île-de-France, scena ultimului act. Desigur că, mai ales în zonele urbane, multe dintre aceste locuri s-au schimbat semnificativ, iar altele chiar au dispărut cu totul. Dar, în multe cazuri, secolul care s-a scurs nu a schimbat radical atmosfera de atunci: precum la Scheveningen, faimoasa plajă aflată în apropiere de Haga, unde încă te mai poți pierde printre dunele de nisip ca pe vremea în care Vincent mergea acolo să picteze și să discute cu Anton Mauve. În Borinage însă, nu se mai pot vedea trecând „minerii pe fondul alb al zăpezii“. Silicoza și cărbunele s-au mutat în altă parte. Aglomerările de deșeuri de pe urma mineritului, munții negri de steril, au devenit mici dealuri, care par chiar vesele atunci când este soare. Arles este întotdeauna magnific atunci când este vreme frumoasă, și de la Montmajour privirea poate hoinări liberă, iar peisajul ne oferă din nou niște magnifice opere de van Gogh. Grădinița Saint-Paul de Mausole este încă neatinsă, cu tot cu amintirile ei austere. La Anvers, splendid oraș mult prea puțin cunoscut, totul pare să fi rămas neschimbat: Academia de Belle-Arte și Spitalul ZNA Stuivenberg, de exemplu, în care și astăzi sunt internate multe Sien, acele *petites soeurs*, care, dinapoia vitrinelor cu felinare roșii din port, îi consolează pe cei disperați. În Drenthe, unde turba nu mai este principala sursă de venit pentru locuitori (pentru a da de ea, trebuie mers până în parcul Veenpark de lângă Barger-Compascuum), atmosfera amintește încă de vremurile trecute. Într-o seară ploioasă, într-un autobuz pe jumătate gol între Zweeloo și Hoogeveen, am avut impresia că-l zărim chiar pe van Gogh în imaginea unui tânăr blond și slab, cu o privire arzătoare. Ne-a ținut un lung monolog, apoi, într-o stație, a dispărut în noapte.

Mario Dondero

² Pictorul mergând la lucru pe drumul din Tarascon (Arles, iulie 1888). Opera a fost distrusă în 1944 (pe atunci la Magdeburg).

Să pornești într-o călătorie, în ziua de azi, este ceva obișnuit, cu atât mai mult când este organizată din timp. Dar este cu totul și cu totul altceva să pornești într-o călătorie fără să urmezi căile obișnuite, care ne sunt deja atât de cunoscute multora dintre noi. Asta a făcut Vincent van Gogh.

A lăsat în urmă ruta convențională, care probabil că l-ar fi condus către o viață mai lipsită de riscuri, care l-ar fi transformat într-un propovăduitor mai ortodox și într-un tată de familie atent la propriile nevoi sau, din contră, într-un pictor liniștit, poate puțin excentric, dar aflat în canoanele normale, respectuos și respectat.

Dar lucrurile nu au stat așa. El a devenit mai sărac decât săracii, a luat de pe stradă o prostituată cu un copil

de mână și însărcinată cu cel de-al doilea și alături de ei și-a construit un cămin temporar. A frecventat casele de toleranță unde a primit, cel mai probabil, singurele dovezi de afecțiune pe care le putea primi.

Având în minte acest spirit, ne-am aventurat către acele locuri, luând de multe ori trenuri de periferie sau autobuze semigoale, îndepărtându-ne de drumurile bătătorite și căutând în noi același gen de curaj „fără timp“ și „fără măsură“ care a caracterizat viața lui van Gogh.

Nu am pornit în căutarea unei imagini confecționate frumos, ci doar cu dorința de a exprima și a interpreta prin intermediul fotografiei acel flux existențial, acea aură care leagă locurile de oameni și, uneori, chiar pe oameni între ei. Cufundându-ne în fiecare mică întâmplare care ne trezea atenția, încercând să lăsăm deoparte orice posibilă cheie de lectură, mișcându-ne pentru a descoperi locuri, orașe, țări, peisaje, priviri și atitudini umane, lăsându-ne mereu cuprinși de acea curiozitate copilărească ce are puterea de a revitaliza un tip de abordare devenită de mult prea multe ori prea rigidă.

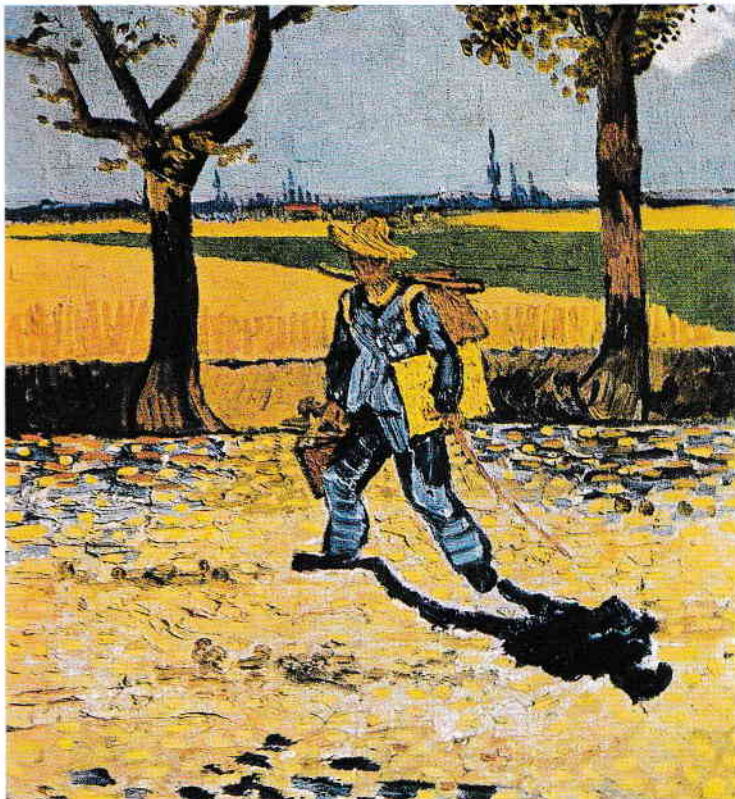
Viața lui van Gogh a fost eroică și tot eroică a fost și căutarea lui neîncetată de catharsis, de mântuire, prin intermediul acelei ultime străluciri de lumină solară, care este, în același timp, și un ultim avertisment al epuizării ireversibile a luminii. Van Gogh a decis să-și poarte bătălia chiar în acel „loc“: i-a portretizat pe ceilalți și pe sine însuși în mod aproape maniacal, până

ce tulburarea a început să alunece, prin dimensiunea psihologică, în cea psihică.

Sunt imagini ale unor oameni care privesc năucii o lume pe care nu o pot recunoaște și pe care nu o pot nici atinge pentru că duritatea realității depășește și doboară chiar și legăturile lor cele mai dragi. Acesta este mesajul pe care am încercat să-l respectăm.

Așadar, era necesar să ne adâncim în cercetarea acelei urme, acelor numitori comuni care ne pot face să înțelegem în ce fel o experiență umană poate produce o melodie infinită, sfâșietoare și universală. Am încercat să respectăm locurile, liniștea spațiilor, trecerea timpului și trăirile interioare ale bărbaților și femeilor surprinși în toată simplitatea lor. Era singurul mod pentru a face posibilă o călătorie adevărată și pentru a fi adevărați protagoniști ai drumului nostru.

Danilo De Marco

LIBRIS

We know
books

LBRIS

We know
books

